7. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 65.

Людмила Романець

ЖИТЛОВЕ ПИТАННЯ У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ ВЧИТЕЛЬСТВА ВІННИЧЧИНИ В 1944–1958 РОКАХ

Анотація. *У статті досліджено житлові умови вчительства Вінниччини в період повоєнної відбудови та в другій половині 1950-х років на основі архівних матеріалів. Проаналізовано труднощі забезпечення педагогів житлом, невиконання планів будівництва та поширення практики проживання вчителів у шкільних і найманих приміщеннях. Виявлено суперечність між офіційною турботою держави про вчительство та реальними побутовими умовами педагогів, а також визначено вплив житлової проблеми на їхнє повсякденне життя й соціальне становище.*

Ключові слова: *Вінниччина, повоєнна відбудова, вчительство, житлові умови, сільська школа, повсякденне життя, соціальний статус.*

Liudmyla Romanets

THE HOUSING ISSUE IN THE EVERYDAY LIFE OF TEACHERS IN VINNYTSIA REGION IN 1944–1958

Abstract. *The article examines the housing conditions of teachers in Vinnytsia region during the post-war reconstruction and the second half of the 1950s, based on archival materials. It analyzes the difficulties teachers faced in obtaining housing, the failure to meet construction targets, and the widespread practice of living in school premises or rented accommodation. The study reveals a discrepancy between the state's officially proclaimed concern for teachers and their actual living conditions, highlighting the impact of the housing problem on their everyday lives and social status.*

Keywords: *Vinnytsia region, post-war reconstruction, teachers, housing conditions, rural school, everyday life, social status.*

Повоєнна відбудова Вінниччини вимагала відновлення господарства, соціальної інфраструктури та мережі закладів освіти. Відновлення роботи шкіл було неможливим без забезпечення педагогічними кадрами, однак відбудова освітньої мережі не означала автоматичного розв'язання соціально-побутових проблем учительства. Однією з найгостріших залишалася житлова проблема, особливо в сільській місцевості, де вчитель мав мешкати поблизу школи, але не завжди отримував придатне для життя помешкання.

Житлові умови визначали не лише матеріальне становище педагога, а й можливості облаштування сімейного побуту, відпочинку та професійної діяльності. Власне житло забезпечувало відносну стабільність, тоді як проживання у шкільних приміщеннях або найманих квартирах обмежувало приватність і посилювало залежність від місцевих органів влади та власників помешкань. Актуальність дослідження полягає в конкретизації загальноукраїнських тенденцій на регіональному рівні. Мета статті — охарактеризувати житлові проблеми вчительства Вінниччини в 1944–1958

роках і з'ясувати їхній вплив на повсякденне життя та соціальне становище педагогів.

Після завершення Другої світової війни житлова криза охопила Українську РСР. Руйнування, нестача будівельних матеріалів, обмежені фінансові ресурси та необхідність одночасно відновлювати промисловість, сільське господарство й соціальну інфраструктуру гальмували поліпшення житлових умов. Держава декларувала підтримку педагогів, а до ремонтів учительських квартир залучали місцеві органи влади та громадськість. Зокрема, лише в 1946 році в УРСР силами громадськості було відремонтовано 19 тис. квартир для вчителів [1, арк. 10]. Однак загальноукраїнські показники не усували труднощів на місцях і не свідчили про рівномірне поліпшення умов проживання.

Особливо промовистими є дані про будівництво житла для сільських учителів у 1948–1950 роках. У Вінницькій області планували спорудити 117 будинків, проте фактично збудували лише шість. Для порівняння: у Дніпропетровській області із запланованих 200 будинків звели 20, а в Кам'янці-Подільському — шість [2, арк. 25]. Такий розрив між планом і результатом засвідчує обмежену ефективність житлової політики. Не менш складним був стан уже наявного житлового фонду: значна частина вчительських квартир потребувала капітального ремонту дахів, вікон, дверей і підлоги, однак через брак асигнувань здебільшого проводили лише поточні роботи [3, арк. 58].

Регіональні матеріали дають змогу побачити, як загальна проблема виявлялася в повсякденні конкретних педагогічних колективів. На початку 1950-х років у Літинському районі з 462 учителів 153 мешкали у власних квартирах, 106 — у шкільних приміщеннях, дев'ять — у комунальних квартирах, а 119 — у найманому житлі [3, арк. 58]. Отже, лише частина педагогів мала власне помешкання; значна кількість залежала від шкільного або орендованого житлового фонду. Проживання у школі могло бути вимушеним рішенням, яке стирало межу між робочим і приватним простором, а оренда не гарантувала належних умов для відпочинку та сімейного життя.

Проблему поглиблювало невиконання місцевих планів будівництва. У Літинському районі на 1951–1953 роки передбачили спорудження п'яти житлових будинків при сільських школах, але не збудували жодного [3, арк. 58]. Відсутність нових помешкань змушувала педагогів користуватися наявним фондом, наймати житло або самостійно шукати можливості для будівництва. Останнє ускладнювали дефіцит скла, покрівельних матеріалів та інших будівельних ресурсів, а також недостатнє фінансування [4, арк. 7]. Індивідуальні забудовники скаржилися на обмеженість державних позик і брак матеріалів, через що були змушені будувати власними силами або продовжувати орендувати непристосовані помешкання [1, арк. 13].

Житлова проблема була пов'язана також із порушеннями під час розподілу квартир. Архівні матеріали фіксують випадки, коли житлову площу, призначену для освітян, займали представники інших установ. Зокрема, у Станіславчицькій середній школі квартиру директора зайняв редактор районної газети, а сам директор мешкав у вчительській і коридорі школи [5, арк.61]. Такі приклади свідчать не лише про дефіцит житла, а й про нерівність доступу до нього та недостатній контроль за виконанням рішень.

Не завжди реалізовувалися й установлені соціальні гарантії. Постанова Ради Народних Комісаріатів УРСР від 8 жовтня 1940 року №1339 передбачала надання вчителям безкоштовного житла з опаленням та освітленням. Проте частина педагогів не отримувала ані квартир, ані належної грошової компенсації; виплати нерідко не відповідали фактичним витратам на найм житла й комунальні послуги. За обмежених заробітків учителі змушені були самостійно сплачувати за помешкання 200–250 крб. [12, арк.62]. У документах також зафіксовано випадки неправомірного розподілу житлової площі, заселення новобудов до введення їх в експлуатацію та проявів бюрократизму й протекціонізму [13, арк. 5]. Отже, формальне закріплення пільг не гарантувало їх практичного дотримання.

У другій половині 1950-х років держава намагалася активізувати житлове будівництво на селі. План на 1954–1956 роки передбачав використання коштів самообкладання, забезпечення будівництва матеріалами, транспортом і робочою силою, а також надання сільським учителям державних кредитів на індивідуальне будівництво. У 1954 році із 50 млн крб., виділених на загальносоюзні потреби, Україні призначили 5 млн крб. Із 1955 року в кошторисах будівництва сільських шкіл передбачали кошти на квартири для вчителів залежно від місткості навчального закладу [8, арк. 10]. Проте запровадження планів і нормативів не забезпечило швидкого розв'язання проблеми.

Результати виконання трирічного плану залишалися низькими: у 1954 році його виконали на 40%, у 1955-му — на 44%, а в 1956-му — на 46%. Серед причин називали нестачу коштів самооподаткування та фондових будівельних матеріалів, зокрема покрівлі й будівельного лісу. Частину коштів використовували на інші потреби, тому будинки для вчителів не споруджували. Скарги 1956 року свідчать, що навіть надане житло нерідко було вкрай занедбаним і нагадувало напівземлянки або напівзруйновані будівлі [11, арк. 132,135]. Це підтверджує, що проблема полягала не тільки в кількості квартир, а й у їхній придатності для проживання.

У 1957 році житлове будівництво в СРСР помітно активізувалося, зокрема завдяки зростанню виробництва будівельних матеріалів. В УРСР кількість квартир, що будувалися на 1 тис. населення, зросла з 5,6 у 1950 році до 11,7 у 1958 році [7, с. 46-47]. Водночас загальне збільшення обсягів будівництва не означало автоматичного задоволення потреб учительства. Загальноукраїнські матеріали засвідчують, що в різних областях педагоги й надалі не мали житла або мешкали в непристосованих шкільних кімнатах і найманих квартирах [9, арк.ь18]. Цей контекст важливий для оцінювання Вінниччини, де в 1958 році на засіданнях виконкому обласної Ради відзначали, що в окремих районах сім'ї колгоспників і представників сільської інтелігенції ще проживали в землянках та інших непридатних приміщеннях [14, арк.9]. Ці відомості характеризують загальну гостроту сільської житлової кризи, хоча не всі згадані родини можна ототожнювати з учительськими.

Повсякденні наслідки житлової нестабільності посилювалися труднощами з опаленням і комунальним забезпеченням. За встановленими нормами вчителі мали отримувати паливо безкоштовно, однак на місцях норми могли скорочувати, а постачання затримувалося. Іноді паливо

доставляли лише до школи, залишаючи педагогам самостійно перевозити його додому; траплялися також випадки заміни належного палива низькоякісним вугіллям, непридатним для печей орендованих квартир [10, арк. 22; 18, арк. 28]. Кошти, призначені для оплати комунальних послуг або закупівлі палива, подекуди витрачали на інші господарські потреби [11, арк. 13]. Таким чином, навіть формальне забезпечення житлом не гарантувало комфортних умов проживання.

Міське вчительство також стикалося з обмеженими можливостями комунального благоустрою: водопостачання, каналізація, центральне опалення, гаряча вода й газ відновлювалися повільно. У середині 1950-х років каналізація була лише в 19% міст, а доступ до пралень і лазень залишався обмеженим [6, арк. 10,11]. На селі побутова інфраструктура була ще менш розвиненою, а торгівельна мережа часто не забезпечувала навіть товарами першої необхідності. Усе це впливало на санітарно-гігієнічні умови, організацію домашньої праці та можливості повноцінного відпочинку. Водночас у другій половині 1950-х років поширення електропостачання, радіофікації, водопроводу й газу поступово змінювало побут, хоча ці зміни охоплювали населення нерівномірно [7, с. 36].

Матеріали свідчать, що житлові труднощі були особливо відчутними для вчителів похилого віку, які після тривалої праці нерідко залишалися без належної матеріальної підтримки. В одному зі звернень учителі-пенсіонери скаржилися на протікання даху, вибиті вікна, відсутність палива, одягу й достатнього харчування [15, арк. 280]. Цей приклад стосується ширшої проблеми соціального захисту освітян і показує, що житлові умови не можна відокремлювати від рівня доходів, забезпечення базовими потребами та ставлення місцевої влади до педагогів.

Отже, житлова проблема вчительства Вінниччини була частиною загальноукраїнської повоєнної кризи, однак регіональні документи розкривають конкретні механізми її тривалого збереження: невиконання планів будівництва, дефіцит матеріалів і фінансування, неефективне використання коштів, порушення під час розподілу квартир та недотримання гарантованих пільг. Певне пожвавлення будівництва в другій половині 1950-х років не усунуло цих суперечностей. Відбудова шкіл і залучення педагогічних кадрів не супроводжувалися пропорційним поліпшенням їхнього житлового забезпечення, що позначалося на приватному житті, матеріальному становищі та соціальному статусі вчителів.

Отже, у 1944–1958 роках житлове питання залишалося однією з визначальних проблем повсякденного життя вчительства Вінниччини. Воно було зумовлене наслідками війни та загальним дефіцитом житлового фонду, але його тривалість пояснювалася також невиконанням затверджених планів, нестачею фінансування й будівельних матеріалів, недоліками місцевого управління та порушеннями під час надання житлових пільг.

Житлові умови впливали на повсякдення учительства не лише через відсутність власної квартири. Проживання в школах або найманих помешканнях, витрати на оренду, проблеми з опаленням і комунальними послугами обмежували побутову самостійність педагогів та поглиблювали їхню матеріальну вразливість. У другій половині 1950-х років житлове

будівництво активізувалося, проте регіональні матеріали не дають підстав говорити про повне подолання кризи: у 1958 році в окремих районах Вінниччини представники сільської інтелігенції й надалі мешкали в непридатних приміщеннях.

Таким чином, досвід Вінниччини демонструє суперечність повоєнної соціальної політики: держава визнавала необхідність підтримки вчителів і закріплювала відповідні заходи нормативно, однак їх реалізація була непослідовною. Розгляд житлової проблеми крізь призму повсякденного життя дає змогу оцінити соціальне становище педагогів не лише за офіційними деклараціями, а й за реальними умовами проживання та доступом до базових побутових благ.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Вінницької області (далі ДАВО). Ф. Р-4897. Оп. 1 Спр.128. 28 арк.
2. ДАВО. Ф. Р-4897. Оп. 1. Спр.229.49 арк.
3. ДАВО. Ф. Р-2700. Оп. 6. Спр.648. 147 арк.
4. ДАВО. Ф. Р-2700. Оп. 6 Спр.783. 165 арк.
5. ДАВО. Ф. Р-4897. Оп. 1 Спр.149. 199 арк.
6. Ісайкіна О. Побут і дозвілля міського населення України в повоєнний період (1945 – 1955 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. Ісайкіна. К. 2006. 20 с.
7. Ковпак Л. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половинні XX ст. (1945 – 2000 рр.) / Ковпак Л. К.: Інститут історії України НАН України, 2003. 250 с
8. Центральний Державний Архів Вищих Органів Влади і Управління (далі ЦДАВО). Ф. 166. Опис 15 Спр.1413. 66 арк.
9. ЦДАВО. Ф. 5098. Оп. 1 Спр.20. 107 арк.
10. ЦДАВО. Ф. 5099. Опис 1. Спр.25. 157 арк.
11. ЦДАВО. Ф. 5099. Оп. 1 Спр.388. 207 арк.
12. Центральний Державний Архів Громадських Об'єднань України (далі ЦДАГО). Ф. 1. Оп. 73 Спр.662. 241 арк.
13. ЦДАГО Ф. 1. Оп. 23 Спр.1385. 10 арк.
14. ЦДАГО. Фонд Р-2700. Оп. 6 Спр.783. 165 арк.
15. ЦДАГО. Ф. 1. Опис 73 Спр.157. 415 арк.

Анатолій Лисий

ГОЛОД 1947 РОКУ МІЖ РЯДКАМИ ПРОТОКОЛІВ ДАНЬКІВСЬКОГО КОМПАРТІЙНОГО ОСЕРЕДКУ

Анотація. *У статі на основі архівних матеріалів розглянуто становище в пересічному українському селі Даньківка в другий рік голоду. Аналізуються протоколи первинної партійної організації КП(б)У, яка проводила в життя антинародні вказівки Москви. Зосереджено увагу на формах і методах роботи партійців з голодуючими односельцями.*

Ключові слова: *парторганізація, колгоспник, жнива, голод, хліб, зерно, крадіжки, покарання.*